

Kamilla ƏLİYEVƏ

AMK-nın magistrantı

Elmi rəhbər: Ülkər Əliyeva

Sənətsünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor

Ünvan: Yasamal rayonu, Ə.Ələkbərov küç.7

E-mail: kamillamusicologist@gmail.com

DOI: 10.62440/AMK2024-1.s.50-57

AQŞIN ƏLİZADƏNİN “BABƏK” BALETİNİN YARANMA TARİXİ

***Xülasə:** Məqalədə görkəmli bəstəkar Aqşin Əlizadənin “Babək” baletinin yaranma tarixindən bəhs edilir. Burada bəstəkarın baletdə musiqinin ifadə imkanları haqqında təsəvvürləri ilə bağlı bədii ideyalarının əhəmiyyəti haqqında fikir formalaşır. Musiqi partiturası bəstəkarın müxtəlif yaradıcılıq maraqları arasında seçilir və yüksək peşəkar bədii mətn kimi qiymətləndirilir. Obraz məzmununun müstəqilliyi, musiqi dramaturgiyasının özəllikləri, orkestrlə iş prinsipləri baletdə musiqinin tətbiqi funksiyası haqqında ənənəvi təsəvvürləri genişləndirir, onu Azərbaycan balet musiqisinin janrı səviyyəsinə qaldırır.*

***Açar sözlər:** Aqşin Əlizadə, Babək, balet, bəstəkar, musiqi, tarix*

Müasir Azərbaycan musiqi sənətinin orijinal üslublu görkəmli bəstəkarlarından biri də Aqşin Əlizadə olmuşdur. A.Əlizadə Azərbaycan mədəniyyətinə 60-cı illərin əvvəllərində M.Quliyev, F.Qarayev, Ə.Cəfərova kimi yeni nəsil bəstəkarlarla birlikdə daxil olmuş, öz obrazlar dünyasını, musiqi dilini, xalq musiqisinə münasibətini sənətə gətirmişdir. A.Əlizadə yaradıcılığa inamla, tam formalaşmış, həyata müəyyən dünyagörüşü, özünə yaxın mövzu diapazonu, seçilmiş bədii ifadə vasitələri olan bir musiqiçi kimi başlamışdır.

A.Əlizadənin musiqisindən sanki qüvvət, müdrikliyin saflığı saçıq. Klassisizm sənətinə xas olan “*kainatın harmoniyası*” konsepsiyası A.Əlizadə istedadının etik-fəlsəfi mahiyyətinə yaxın olduğu ortaya çıxır. Neoklassisizm bəstəkara reallığın, insanın daxili dünyasının aydın, lakonik ifadəsinə aparın yol kimi çıxış edir.

“*Bəstəkar əsəri təmiz əllə yazmalıdır. Təmiz əllə təmiz musiqi yazarlar. Əgər o əl çirkinliyə qarışıbsa, bu, mütləq onun musiqisində də öz əksini tapacaq*”. Bu sözlərin müəllifi Azərbaycan Respublikasının xalq artisti, Dövlət mükafatı laureatı, öz yaradıcılığında “*həqiqətin obyektiv inikası*”nı əks etdirən, novator bəstəkarımız Aqşin Əlizadəyə məxsusdur” [1, s.30].

Aqşin Əlizadənin qeyri-adi yaradıcılıq irsi, zəngin musiqi elementləri və bir çox musiqişünasların diqqətinə layiq ecazkar musiqi dili vardır. Bəstəkarın yaradıcılığı rəngarəng və çoxşaxəlidir. O, balet yaradıcılığına da müraciət etmiş,

“Babək” (1986), “Qafqaza səyahət” (2002) və “Ümid valsı” (2008) baletlərinin müəllifi olmuşdur.

“Babək” baleti A. Əlizadənin on ildən artıq çalışdığı ilk səhnə əsəridir. Azərbaycan xoreoqrafiya sənətinin salnaməsinə daha bir mühüm səhifə yazılmışdır: Respublikada milli tarixi materiala əsaslanan ilk qəhrəmanlıq baletinin doğulması baş vermişdir. Aqşin Əlizadə “Babək” baletinin yazılmasına olduqca uzun zaman sərf etmişdir. Bu baxımından o öz müsahibələrinin birində qeyd edir: *“Babək baletini yazana qədər uzun illər hazırlıq işləri aparmışam. Ən nəhayət 1971-ci ildə yazmağa başlamışam. 1987-ci ildə indiki Heydər Əliyev adına sarayda tamaşaya qoyulub və altı dəfə oynanılıb”* [2, s.712].

Baletin dirijoru Rauf Abdullayev, səhnə qrafikası üzrə rəssam Tahir Salahov, geyim üzrə rəssam isə Tahir Tahirov idi. Əsas partiyanı Vitali Axundov ifa etmişdir.

Aqşin Əlizadə və Rauf Abdullayev

Onu da xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, Ulu öndər Heydər Əliyev tərəfindən “Babək” baleti ayaq üstə alqışlara layiq görülmüşdür.

Məlumdur ki, bütün tarix boyu hər bir xalqın fəxri və qəhrəmanlıq simvoluna çevrilən şəxsiyyətləri vardır. Məhz həmin qəhrəmanlar xalqı yaşadır, doğma torpaqlarını, Ana Vətənin qorunmasında mübarizə aparmış, şücaət və əzmkarlıq

nümayiş etdiriblər. Bunlardan Qaçaq Nəbi, Cavanşir, Koroğlu və Babəkin adını xüsusilə çəkmək olar. Adları çəkilən bu qəhrəmanlardan Babəkin Azərbaycan tarixində olduqca önəmli, əvəzsiz rolu və əhəmiyyəti var. Şübhəsizdir ki, Babəkin adı on bir əsrlik dövrü arxada buraxaraq bu günümüzdə də, azadlıq uğrunda mübarizə aparan, vətəninin aqibətini düşünən və vətəninə hər şeydən və hər kəsdən önəmli tutan bir qəhrəman kimi adını tarixə yazmışdır. Aqşin Əlizadə balet yaradıcılığının ilk incilərindən olan "Babək" baletində məhz bu tarixi qəhrəmanın obrazını açaraq əks etdirməyə çalışmışdır.

Aqşin Əlizadə öz ilki "Babək" baleti haqqında bu cür qeyd edir: *“Baletin mövzusuna doğru aparan yolda çətinliklər çox olmuşdur. Bu işdə bizi Babəkin xatirəsi qarşısında borcu qismən də olsa yerinə yetirmək istəyi birləşdirirdi”* [2, s.709]. “Babək” baletinin yaranmasına gətirib çıxaran səbəblərin bir çoxunu bəstəkar özü yazılarında qeyd edirdi. O belə vurğulayır: *“Uşaqlıqdan Babəkin, Koroğlunun, Cavanşirin adlarını eşidirdim. Ümumiyyətlə bizim musiqi məni həmişə qəhrəmanlığa çağırır”* [1, s.19]. O öz yaradıcılığı haqqında müsahibələrinin birində Babəkin müəyyən zaman çərçivəsində qadağan olunduğunu və Babəkin sifətində bir türk qəhrəmanı olduğunu qeyd edir. Məhz bu müsahibələrin birində o, Babək haqqında nəşr olunan əsərlərdən böyük sovet şairi İlya Selvinskinin “Babək” dramının "Babək" baletinin yaranmasının əsasını qoyduğunun qeyd etmişdir [1]. Bəstəkarın yaradıcılığı haqqında verdiyi müsahibədə Heydər Əliyev bu baletinin yaranması dövründə onu tez-tez yanına dəvət edir və “Babək” baletinin yaranması prosesi haqqında məlumatlar soruşur və bir sıra tövsiyələr edirdi.

Aqşin Əlizadə tarixi qəhrəman olan Babəkin dövrünü, onun mübarizliyini, onu əsl qəhrəman simasını əks etdirməyə çalışmışdır. O, baletdə Babəkin ölümünü göstərməyə cəhd etməyərək bu barədə müsahibə verərkən Babəkin ölüm səhnəsini göstərmək istəmədiyini qeyd etmişdir. Sadəcə baletin sonunda epizodik olaraq Babəkin ölümü göstərilir və dərhal səhnə dəyişdirilir. Burada Babək sanki ölmür və yenidən dirilərək xalqı üsyana səsləməyə çalışır. Aqşin Əlizadə burada belə bir metod ilə Babəkin bir qəhrəman olaraq ölməzliyini və hər zaman Azərbaycan xalqının yaddaşında əbədi həkk olacağını vurğulamağa çalışmışdır [1, s.19].

Aqşin Əlizadə yaradıcılığı boyu qəhrəmani mövzuya müraciət etmək istəyirdi və həyatı boyu “Babək” baletini yazmaq arzusunda idi. Təəccüblü deyil ki o, bu haqda uzun zaman düşünmüş və bu yolda çox zaman sərf etmişdir. Bəstəkar Babəkə bir qəhrəman olaraq sözün əsl mənasında çox pərəstiş etmişdir. Ümumiyyətlə, Babək elə bir qəhrəman obrazıdır ki, yaradıcı insanlar üçün hər zaman qürur mənbəyi olmuşdur və bir çox sənətkarlar, o cümlədən, şairlər, yazıçılar, rəssamlar və bəstəkarların diqqətini cəlb etmiş və onlar məmnuniyyət və fəxr hissi ilə bu mövzuya müraciət etmişlər.

Babək baletindən bir səhnə
Mənbə: Lalə Hüseynovanın şəxsi arxivi

Aqşin Əlizadə “Babək” baletinin yaradıcılıq prosesində Xürrəmilər hərəkəti haqqında bir çox tarixi araşdırmış, Babək haqqında yazılmış əsərlərlə tanış olmuşdur. Bu baxımdan bəstəkarın “Babək” baletini yaratmasına daha bir əsər – 1934-cü ildən rus sovet yazıçısı, dramaturq Maksim Qorkinin təşəbbüsü və səyi nəticəsində “*Görkəmli adamların həyatı*” silsiləsindən ilk kitablardan məhz Babək haqqında olan kitab böyük təsir etmişdir. Lakin baletin yaranması prosesini məhz İlya Selvinskinin “Babək” pyesi daha da qətiləşdirdi. Beləliklə, Aqşin Əlizadə “Babək” baletinin yaradıcılıq işlərinə başlamış oldu [3, s.169].

Bəstəkar balet yaradıcılığı haqqında da bir sıra qeydlər etmişdir: “*Baleti simfoniya kimi bəstələyirəm. Eyni zamanda unutmamaq olmaz ki, səhnə əsərləri ilk növbədə tamaşaçılara ünvanlanıb. Teatr üçün yazan bəstəkar əsərin tam “ağası” olmaq fikrindən birdəfəlik əl çəkməlidir. Çünki burada rejissor, baletmeyster tamaşanın bərabərhüquqlu müəllifi kimi çıxış edir*” [2, s.711]. Bu cür fikir yürüdərək o, xoreoqrafik səhnə əsəri üçün musiqi yaradan bəstəkarın əsərin tam şəkildə sahibi olmaq fikrindən daşındırmağa çalışmışdır.

Aqşin Əlizadə tərəfindən ərsəyə gələn bu tarixi qəhrəmana həsr olunmuş baleti, yəni “Babək” baletinin yaranma tarixi məhz bəstəkarın librettoçu və quruluşçu baletmeysterləri Rəfiqə Axundova və Maqsud Məmmədovla əməkdaşlıq əlaqələri nəticəsində meydana gəlir. A.Əlizadənin vurğuladığı kimi, baletlə bağlı yekun qərar bəstəkarın istedadlı baletmeysterlər R.Axundova və M.Məmmədovla birgə işləməyə başladığı zaman formalaşmış: “*Biz baletin mövzusunə və obrazlarına uzun bir yol ilə gəlib çatdıq. Bizi bu işdə böyük hörmət və sevgi birləşdirdi*” [5, s.2].

Qeyd edək ki, Rəfiqə Axundova və Maqsud Məmmədov “Babək” balet tamaşasının təkcə xoreoqraf və rejissoru deyil, həm də libretto müəllifi olublar. Belə ki, Azərbaycan baletmeysterləri XX əsrin ikinci yarısının təkcə balet tamaşalarına quruluş vermiş, həm də bu əsərlərin librettolarının müəllifi kimi çıxış edən xoreoqraflar sırasına daxil edilmişdir. XX əsrin 60-70-ci illərindən tammetrajlı balet tamaşalarının librettosu təkcə peşəkar ssenaristlər (libretistlər) tərəfindən deyil, həm də rejissorların özləri tərəfindən həyata keçirilməyə başlandı.

*Rəfiqə Axundova, Maqsud Məmmədov və Aqşin Əlizadə.
“Babək” baleti üzərində işləyərkən, 1986.*

Bu tendensiya ondan irəli gəlirdi ki, “Keçən illərin ssenaristləri dramatik teatrın qanunlarına uyğun olaraq balet ssenarilərini yazırdılar, balet teatrının xüsusiyyətlərini və təbiətini nəzərə almırdılar. Balet teatrı üçün daha vacib olan hadisələr silsiləsi deyil, bu hadisələrin xarakterlərin ruhunda olan reaksiyaları, daxili təcrübələridir. Ssenariləri yazan baletmeysterlər dünya ədəbiyyatı əsərlərinə, tarixi süjetlərə, dastanlara üz tutsalar da, bu süjetlərin yeni xoreoqrafik həllini tapmasına çalışırdılar. Onlar, əvvəlki kimi, tamaşanın güclü dramatik “çərçivəsini” qururdular. İndi musiqi və xoreoqrafik dramaturgiya əsasında, ssenari yazısına deyil, ifaçıların aktyorluq bacarığına daim diqqət yetirilirdi. Amma rolu

dram qanunlarına uyğun qurarkən belə, xoreoqraflar sənətkara özünü rəqs dili ilə ifadə etmək imkanı verib” [8, s.22].

Azərbaycan xoreoqrafları isə bəstəkarın ideya-süjet əsasına və musiqisinə əsaslanaraq “Babək” balet tamaşasının vahid dramatik musiqili və plastik çərçivəsini yaratmışdılar. Z.Dadaşzadənin qeyd etdiyi kimi: *“A.Əlizadə tarixi faktları ətraflı şəkildə yenidən qurmaq vəzifəsini qarşısına qoymamışdır. Onun üçün Babək, ilk növbədə, azadlıq mübarizəsinin simvoludur, o, sadəcə cəsur döyüşçü və ya sərkərdə deyil, həm də sevgi və izzitablara yad olmayan bir şəxsiyyətdir. Və buna görə də Əlizadə də libretto müəllifləri və xoreoqraflar R.Axundova və M.Məmmədov kimi hadisələri sülh və şər qüvvələrinin mübarizəsi kimi ümumiləşdirilmiş mənada şərh edən musiqi və xoreoqrafik lövhə təsvir edərək povest və illüstrativlikdən qaçmağa çalışırdı. Bəstənin səslənməsinin aktuallığı da budur”* [6, s.21].

“Babək” balet tamaşasının süjeti iki hadisənin - bir tərəfdən Babəkin üsyançılarla, digər tərəfdən Əmirin ordusu ilə qarşıdurması üzərində qurulub. Balet tamaşasının lirik əsasını Babəklə Pərişadın sevgi xətti təşkil edir. Tanınmış musiqişünas, sənətsünaslıq doktoru, P.İ.Çaykovski adına Moskva Dövlət Konservatoriyasının “Rus musiqi tarixi” kafedrasının professoru, Rusiyanın əməkdar artisti Yelena Borisovna Dolinskaya bu cür yazır: *“Parlaq milli səciyyəyə malik qəhrəmani baletin tipologiyasında yekparə, mərkəzönlü dramaturji inkişaf hesabına yeni cizgilər gətirir. Söhbət lirik-dramatik və qəhrəmani – epik saxələrin sintezinin təcəssümündən gedir”* [7].

Ümumiyyətlə Aqşin Əlizadənin yaradıcılığına diqqətlə nəzər salsaq əminliklə onu qeyd etmək olar ki, bəstəkarın bütün yaradıcılıq yolunda əsas aspekt kimi *“İnsan obrazı”*, onun hissləri, duyğuları, kimliyi, şəxsiyyəti önə çıxarılır. Məhz bu baxımından bəstəkar Babəkin şəxsiyyəti, onun hissləri “Babək” baletində də duyğuları, düşüncələrini bir vətənpərvər və mübariz sərkərdə olaraq onun obrazını yaradaraq tamaşaçılara və dinləyicilərə çatdırmağa çalışmışdır. Belə ki, balet xeyir və şərin, sülh və savaştın tərənnümçüsü olmuşdur. Bu cür qeyri-adi keyfiyyətlər baletin musiqisində də öz sözünü deyir. Məhz xeyir və şər savaşının və sülhün aktuallığı “Babək” baletinin musiqisində modern durumda təqdim edilir.

“Babək” baletinin libretto müəllifləri və quruluşçu baletmeysteri olan Rəfiqə Axundova və Maqsud Məmmədov baletə həsr olunmuş verilişlərin birində müsahibə verdiyi zaman Rəfiqə Axundova belə qeyd edir: *“Əsərin mövzusu “Babək” adlanır. Azərbaycan üçün isə bu ad olduqca möhtərəm bir ad olmuşdur. Babək xalqın qəhrəmanıdır, Babək xalqın azadlığıdır. Bu baxımından mövzu həm çətin, həm də maraqlı idi. Məhz buna görə də biz məmnuniyyətlə Aqşin ilə işləməyə razı olduq. O, maraqlı bəstəkardır. Biz onun bir sıra maraqlı əsərlərini tanıyırdıq. Buna görə də çox böyük səylər göstərərək bu mövzu üzərində işləməyə başladığımız”* [9]. Eyni zamanda Rəfiqə Axundova balet mövzusunun qəhrəmani olmasının çox

nadir rast gəldiyindən, adətən balet əsərinin mövzusu lirik, sevgiyə, məhəbbətə, kişinin qadına olan məhəbbətindən bəhs edildiyindən, qəhrəmani mövzuda yazılmış bir baletin olduqca maraqlı olduğunu xüsusilə qeyd etmişdir.

“Babək” baletinin yaranmasında müəlliflərin və onun yaradıcılarının qarşısında bəzi çətinliklər dururdu. Belə ki, sovet dövründə artıq qəhrəmani mövzuda bir sıra əsərlərin yaranması bəzi stereotiplərin meydana gəlməsinə şərait yaratmışdır. Məhz buna görə də müəllifləri narahat edən aspektlərdən biri də elə bu idi.

“Babək” baleti digər yaradıcıların əsərlərindən, baletlərindən seçilməli idi. Baletin müəllifləri də məhz buna nail olmağa çalışırdılar. Bunun üçün onlar çox düzgün bir yol seçmiş oldular. Belə ki, Aqşin Əlizadə Babəki bir qəhrəman olaraq milli musiqi səciyyəsinə, libretto müəllifləri və quruluşçu baletmeysterlər Rəfiqə Axundova və Maqşud Məmmədov isə baletin xoreografiyanı düzgün şəkildə tətbiq edərək bütün bu aspektləri birləşdirərək “Babək” obrazını bariz şəkildə əks etdirməyə nail oldular.

Y.B.Dolinskaya qeyd edir: *“Əsas vətənpərvərlik ideyasının ifadəçisi olan kütləvi rəqsin dramatik baxımından sanballı rolu baş qəhrəmanın və xalqın obraz emosional cəhətdə sıx bağlılığı, çoxfiqurlu epizodların freskovari həlli və kamera tipli səhifələrin zərif lirizmi janrın bütün bu əlamətləri Aqşin Əlizadənin yeni yaratmasında maraqlı tərzdə yozulmuşdur”* [7, s.39].

“Babək” baleti Azərbaycan səhnəsində əvəzolunmaz, eyni zamanda ilk qəhrəmani balet olaraq qızıl hərflərlə milli musiqi tariximizə bir novatorluq nümunəsi olaraq əbədi həkk olundu.

ƏDƏBİYYAT:

Azərbaycan dilində

1. Aqşin Əlizadə. Publisistik irs, Məqalələr, Müsahibələr. (tərtibçi-redaktor L.Hüseynova). - B.: Avrasiya Press, - 2012, - 524 s.
2. Azərbaycan musiqi tarixi. Dördüncü cild. Bakı, Elm, 2019, 823 s.
3. Əliyeva F. Ş. Müsahibə // Bakı qəzeti, 14 may 1986,
4. Zöhrabov, R. F. Bəstəkarlarımızın portreti. – Bakı: Şur, - 1999, - 124 s.

Rus dilində

5. Ализаде А. А. Бабек (балет в 2-х действиях, 11 картинах). Либретто Р.Ахундовой и М.Мамедова // Программа Азербайджанского Государственного ордена Ленина Академического Театра оперы и балета им. М.Ф.Ахундова. Баку, 1986.
6. Дадашзаде З. А. Возрождая героиню прошлого // Советский балет. Москва, 1987. № 2,
7. Долинская Е.Б. Развивая традиции героического балета. // Советская музыка. 1987, №1.
8. Меловатская А.Е. Творчество хореографов Н.Д.Касапкиной и В.Ю.Василёва в контексте художественных исканий советского балетного театра 1960-1970: / Автореферат дис. на соискание учёной степени кандидата искусствоведения / Москва, 2016, с. 22

SAYTOQRAFİYA:

9. Балет “Бабек” – Шедевр Агшина Ализаде: URL:<https://www.youtube.com/watch?v=AcNeVR-BWVA&pp=ygUW0LHQsNC70LXRgiDQsdCw0LHQtdC6IA%3D%3D>

Камилла АЛИЕВА
Магистрант АНК

ИСТОРИЯ СОЗДАНИЯ БАЛЕТА «БАБЕК» АКШИНА АЛИЗАДЕ

***Аннотация:** В статье говорится об истории создания балета «Бабек» выдающегося композитора Акишина Ализаде. Здесь развивается мысль о значении художественных идей композитора, связанных с его представлениями о выразительных возможностях музыки в балете. Музыкальная партитура выделяется среди разнообразных творческих интересов композитора и рассматривается как высокопрофессиональный художественный текст. Самостоятельность образного содержания, особенности музыкальной драматургии, принципы работы с оркестром расширяют традиционные представления о прикладной функции музыки в балете и поднимают его до жанрового уровня инструментального произведения.*

***Ключевые слова:** Акишин Ализаде, Бабек, балет, композитор, музыка, история*

Kamilla ALIYEVA
Master's student of AMK

**HISTORY OF THE CREATION OF THE BALLET “BABEK”
BY AKSHIN ALIZADE**

***Abstract:** The article talks about the history of the creation of the ballet “Babek” by the outstanding composer Akshin Alizade. Here the idea is developed about the significance of the composer’s artistic ideas related to his ideas about the expressive possibilities of music in ballet. The musical score stands out among the composer’s varied creative interests and is regarded as a highly professional artistic text. The independence of figurative content, the peculiarities of musical dramaturgy, and the principles of working with an orchestra expand traditional ideas about the applied function of music in ballet and raise it to the genre level of an instrumental work.*

***Keywords:** Akshin Alizade, Babek, ballet, composer, music, history*

Rəyçilər: sənətsünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor Ülkər Əliyeva
sənətsünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, professor Lalə Hüseynova